

УДК 33.012.4

АНАЛІТИЧНА МОДЕЛЬ ДИСФУНКЦІЙ РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

д.е.н., проф. Мороз О.В., д.е.н., проф. Карачина Н.П.,
к.е.н., доц. Лазарчук О.В., Філатова Л.С.
Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті представлено результати досліджень дисфункцій вітчизняного ринку молочної продукції, а також основних соціально-економічних негативів, обумовлених реальним типом недосконалості даного конкурентного середовища. Обґрунтовано методологічну значимість досліджень ринку, що побудовані на використанні потенціалу теорії недосконалої конкуренції, теорії ціноутворення А. Маршала, теорії агентських відносин та ін. Розвинуто положення теорії недосконалої конкуренції щодо оцінювання стану ринку за критеріями функціональності та дисфункціональності конкурентного середовища. Як окремий фактор формування стану ринків та конкурентного середовища розглянуто економічну роль опортуністичної поведінки агентів-учасників ринкових відносин. Здійснено опис основних дисфункцій вітчизняного ринку молочної продукції, визначено основні групи агентів-учасників ринкових відносин, рівень опортунізму, економічна роль та становище груп агентів на ринку. На цій основі обґрунтовано принципи регулювання ринку, що передбачає акцент на формуванні відповідної державної політики у полі ідеології захисту та розвитку конкурентного середовища.

Ключові слова: ринок, ринкові механізми, функціональність, дисфункціональність, недосконала конкуренція, опортунізм, регуляції.

Вступ. Проблеми дисфункціональності сучасних ринків віднесені до одних з найактуальніших сьогодні, при чому як в економічно розвинутих країнах, так і в країнах з транзитивною економікою. Це викликано надзвичайно значною роллю ринків у забезпеченні прийнятного соціально-економічного рівня функціонування суспільства. На даний час домінує точка зору про те, що стан економіки та рівень якості життя загалом безпосередньо пов'язані із станом ринку. Саме тому розроблення достовірних моделей ринку, його механізмів, у т.ч. системи регуляцій представляється перспективним напрямком наукових досліджень.

Мета статті: здійснити опис аналітичної моделі дисфункцій українського ринку молочної продукції.

Постановка задачі. Для України впродовж достатньо тривалого періоду характерним є кризовий стан молочної промисловості. Багато нарікань викликає державна політика у цій сфері. В якості наукового підґрунтя вирішення проблеми необхідно здійснити адекватний опис наявних дисфункцій.

Стан вивченості питання. Основи ринкової теорії були закладені ще в епоху меркантилізму [1] у XI-XVII ст. Принципи капіталістичної моделі ринку були визначені класиками політекономії XVIII-XIX ст. [1-3]. В подальшому концепцію економічного лібералізму політекономічної моделі було трансформовано у доктрини державного регулювання економіки у 30-х рр. XX ст., що знайшло своє відображення у формуванні теорій недосконалої конкуренції Д. Робінсон і Е. Чемберліна [1, 4-5], Д. Кейнса [1, 6], неокейнсіанства [1, 7] та неолібералізму [1, 8].

Про високу активність наукових досліджень у сфері вивчення механізмів ринку свідчить той факт, що більше 15 Нобелівські премії у галузі економіки були присвоєні саме за відповідні розробки – зокрема, Ж. Тіролю (2014 р.), Л.Шеплі, Е.Роту (2012 р.), П.Даймонду, Д. Мортенсену, К.Піссарідесу (2010 р.), В.Сміту, Д.Канеману (2002 р.), Д.Акерлофу, М.Спенсу, Д.Стігліцу (2001 р.), Р. Мертону, М. Шоулзу (1997 р.), Г.Беккеру (1992 р.), Д.Стіглеру (1982 р.), М.Алле (1988 р.), М. Фрідману (1975 р.), Ф.Хайеку (1974 р.) та ін. [9].

Значна частина економічних досліджень традиційно присвячена аналізуванню окремих ринків. Так, в Україні активно досліджувалися проблеми ринку молочної продукції, зокрема, у працях таких вчених як М. Асташов, І. Буробкін, С. Васильчак, Т. Гуцол, С. Дідур, О. Згурська, Т.Мостенська, М. Ільчук, І. Комарницький, С. Харченко, Н. Скопенко та ін. [10-13]. При цьому серед вчених і практиків переважає точка зору про те, що єдиним інструментом підтримки сільськогосподарського виробництва, в умовах значних ризиків такого виробництва, є державна підтримка. Проте такий підхід протирічить концепту визначальної ролі ринкових механізмів у вирішенні ринкових дисфункцій. У цьому контексті дискусії вважаємо, що системної, наукового обґрунтованої концепції регулювання даного (та і інших) ринку в Україні досі не існує.

Загалом же слід зазначити, що економічні кризи та дисфункції ринків є реальністю сучасної цивілізації. При цьому закони ринку, опис реальних механізмів їхнього функціонування, у т.ч. відповідних аналітичної та економетричної моделей, а також можливості впливати на ринки з метою досягти покращення соціально-економічних наслідків їхнього функціонування залишаються, на нашу думку, чи не найактуальнішим питанням економічної науки і практики. Проте, з величезної кількості праць щодо законів і механізмів функціонування ринку та ринкового середовища, на даний час неможливо обрати достатньо систематизовану, переконливу і належно аргументовану теоретичну основу для побудови результативних і дієвих пропозицій щодо забезпечення значно кращих, аніж на даний час параметрів і наслідків реалізації ринкових відносин. Все це надає підстави для висновку про актуальність відповідних наукових пошуків, особливо з використанням досвіду розвитку транзитивних економік.

Результати досліджень

Наголошуємо на концептуальній ролі позиції стосовно того, що коректні дослідження ринку повинні будуватися на основі логічного

змістовного ланцюга у межах «теорія вільного ринку – теорії недосконалої конкуренції – неоліберальна теорія (монетарна школа)». При цьому насамперед теорія недосконалої конкуренції може, на нашу думку, вважатися найбільш адекватною основою для опису універсального реального інституту ринку. Саме це розглядали як безпосередню методологічну особливість нашої позиції. Принциповими моментами даної точки зору є наступні твердження: 1) ринковий розвиток є безальтернативним; 2) такий розвиток передбачає розвиток конкурентного середовища; 3) таке середовище є недосконалим, і така недосконалість є об'єктивним явищем; 4) регулятивна політика виправдана передусім з огляду на можливість забезпечити ринковий суспільний розвиток, конкурентне середовища та його стан з врахуванням об'єктивної динаміки зміни ринкової кон'юнктури; 5) недосконалість конкурентного середовища, а звідси – і ринку – є загальною характеристикою, яка реалізована у реальних умовах у безлічі варіативних комбінацій, що може мати як кращі, так і гірші соціально-економічні наслідки для суспільства в цілому; 6) методологічною і емпіричною основою для регуляцій може бути лише конкретні параметри ринку, які визнані негативними, дисфункціональними.

Авторське тлумачення функціональності та, відповідно, дисфункціональності недосконалої конкуренції та конкурентного середовища наведено на рис. 1.

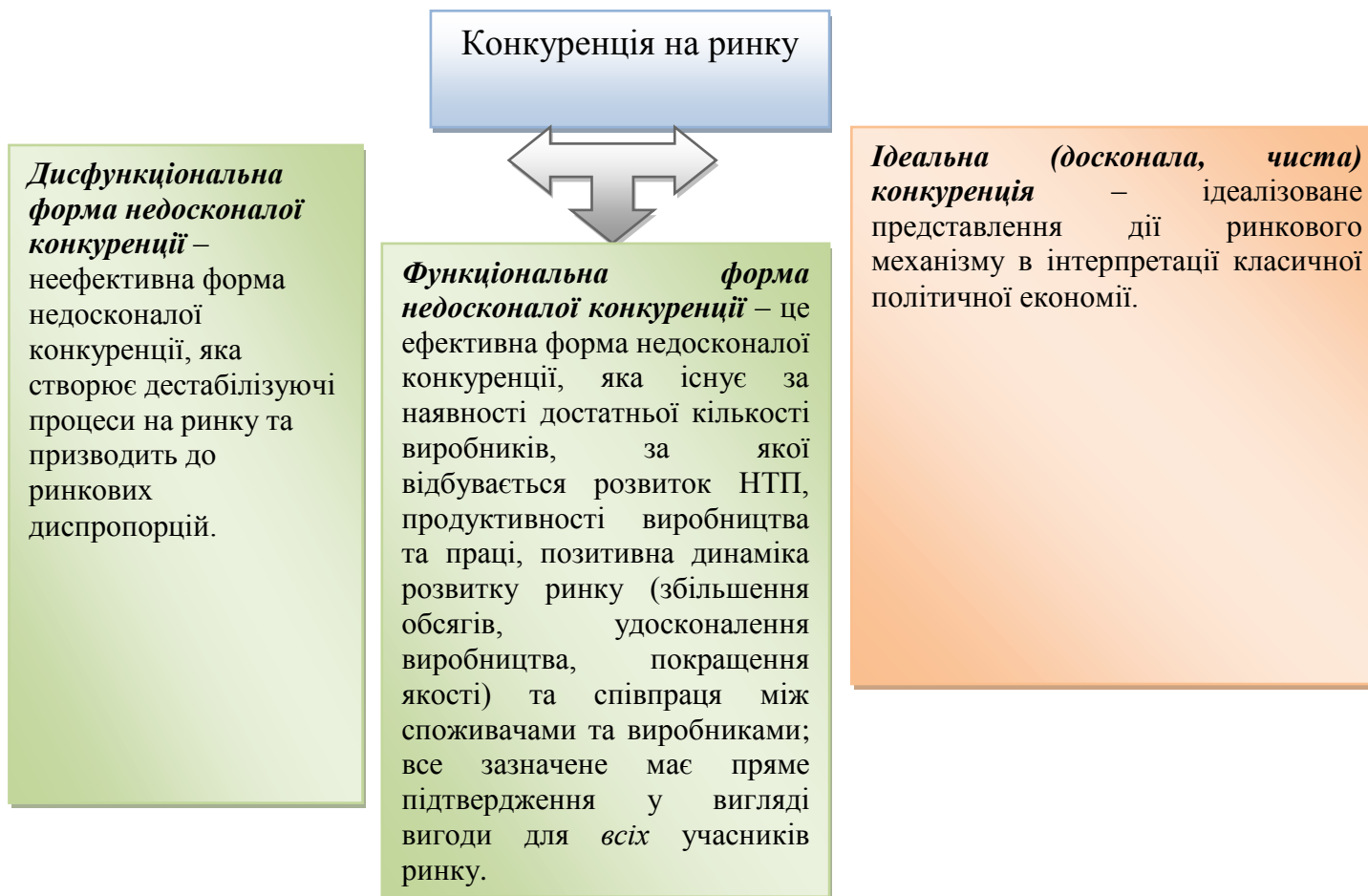

Рис. 1. Авторське трактування категорій конкуренції в рамках загальної теорії недосконалої конкуренції

Джерело: авторська розробка

Кількісне відображення дисфункцій ринку молочної продукції в Україні може бути проілюстроване наступними даними (табл. 1).

Таблиця 1

Стан молочної промисловості України у 1990-х рр. та 2010-х рр.

Показники	1990-ті рр.	2010-ті рр.
Поголів'я молочного стада, млн. голів	8,378	2,7
Виробництво молока, млн. т	24,5	11,0-12,0
Рентабельність виробництва молока, %	32,2%	збитковість наприкінці 90-х рр. (-23,5% у 1995 р., -6,0% у 1999 р.), близька до нульової рентабельності на 2012-2013 рр. (1,4% у 2010 р.)
Частка великотоварного виробництва, %	близько 76%	близько 20%
Споживання молочної продукції на 1 особу у рік, кг	373	близько 220 (50% від науково обґрунтованої норми)

Джерело: [14]

За вказаний період для даного ринку характерними були також: наявність невинуватено високих ризиків експорту продукції від політичних факторів, незбалансованість такої політики загалом, відсутність значного експорту на найбільш привабливі ринку світу, яскраво виражений диспаритет цін на сировину та кінцеву продукцію з огляду на досягнення середньоєвропейського рівня реалізаційних цін на молочну продукцію в країні за умови фактично у 10 разів нижчого рівня життя українців, значне технологічне відставання галузі, низькі показники продуктивності молочного стада, висока собівартість виробництва та переробки молока, низька інвестиційна привабливість галузі, різке погіршення якості сировини та загалом продукції. Так, за даними [15], молоко, що виробляється на дрібнотоварних селянських господарствах, переважно відповідає вимогам лише II сорту або несортового. Натомість у великотоварних господарствах частка молока сорту «екстра» складала в останні роки близько 2%, вищого сорту – до 30%, першого – 62-76%, другого – 5-10%.

Загалом же для даного ринку притаманна ситуація домінування кількох потужних підприємств у вигляді інтегрованих холдингів із вітчизняним та зарубіжним капіталом; досить характерною до останнього часу була також тенденція поступового укрупнення ринку через концентрацію виробництва.

Так, в Україні задекларовано діяльність більш ніж 300 молокопереробних підприємств. Проте майже 80% ринку контролює лише 15% з них, при цьому значна частина таких підприємств входить до складу великих холдингів.

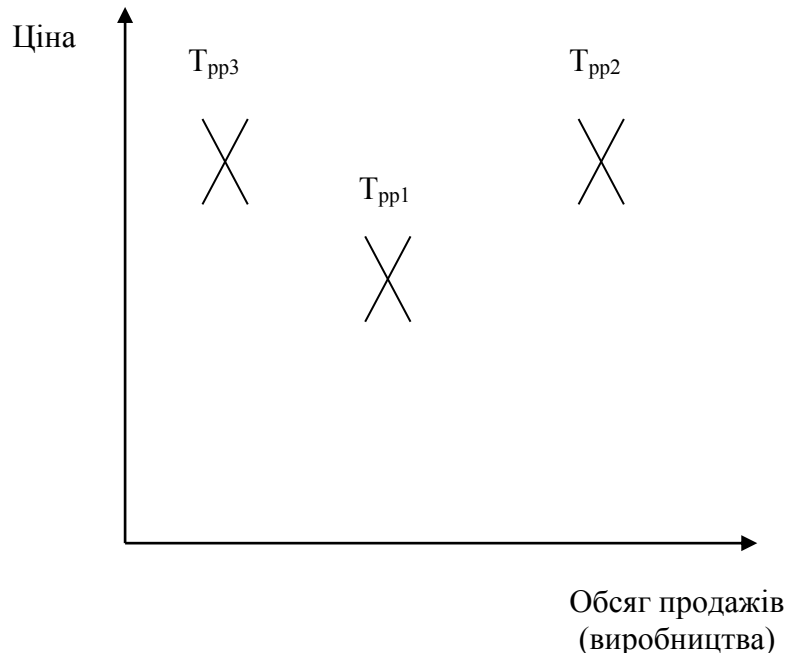
В Україні процес державної підтримки виробництва молока включає наступні механізми: повернення ПДВ за продане молоко, доплати за збільшення поголів'я корів, доплати за екологічно чисту сировину для виробництва дитячого харчування, доплати сільгоспвиробникам за реалізоване молоко класу «Екстра» і вищого сорту, пільгове кредитування проектів будівництва і реконструкції тваринницьких комплексів і ферм, відібраних на конкурсній основі терміном на 7 років. Проте, як вже вказувалося, оцінка результативності державної політики з боку вчених і практиків є скоріше негативною.

Наша точка зору полягає у тому, що регуляція може мати дієвість і ефективність у тому разі, коли ґрунтується на *вірній* ідеології, тобто на тій системі цінностей, яка є зрозумілою і прийнятною для всіх агентів ринку, а не є результатом лобіювання якоїсь групи інтересів. Єдиний критерій, який представляється вірним – це вдосконалення конкурентного середовища, а не орієнтування на якість окремі технічні характеристики – наприклад, кількість голів ВРХ, рентабельність виробництва, кількість робочих місць, обсяги виробництва чи ін. Вірна ідеологія - за умови її ефективного втілення – дозволить ліквідувати конфлікт інтересів як підґрунття дисфункцій і тим самим забезпечити бажані технічні характеристики автоматично відповідно до умов ринку за рахунок потенціалу самовдосконалення останнього. Важливим є те, що це буде найдешевшим варіантом регуляцій.

Оцінювання даного ринку може бути здійсненим за аналітичною схемою А. Маршала, більш ніж відомою як «хрест Маршала» [1] (рис. 2). За відповідною теорією ціноутворення стан ринку може бути відображеним у координатах «ціна – обсяги продажів», де T_{pp1} є т.з. «точкою ринкової рівноваги» або точкою ціноутворення. З огляду на те, що молоко та молокопродукти є товаром переважно нееластичного попиту, у нашому випадку із продажами асоціювався показників обсягів виробництва.

На рис. 2 відображено 3 принципові позиції точки ринкової рівноваги у просторі згаданих координат. Цікавість представляє насамперед переміщення цієї точки у координатах під впливом зміни якихось з них у часі. Українських ринок молочної продукції впродовж 90-х – 2000-х рр. демонстрував переміщення до лівого верхнього сектору координат (точка T_{pp3}). Це може бути трактованим таким чином, що зростання цін в Україні (практично до рівня європейських цін або навіть вище у деяких випадках) супроводжувалося впевненим зменшенням обсягів виробництва – скорочення пропозиції – через зменшення споживання, насамперед якісної продукції, спровоковане погіршенням рівня життя. Ще раз підкреслюємо, що мова йде про динаміку товару низько еластичного попиту, який фізіологічно є незамінним і який у колишньому СРСР належав до групи найбільш доступних товарів. Саме тому принциповий вектор зміни ринкової рівноваги для даного ринку слід оцінити як суто дисфункціональний, адже зростання

ціни в нормальних умовах повинно стимулювати зростання виробництва (пропозиції) та якості. Таким є стан T_{pp2} . Таким чином, на даному прикладі хотіли продемонструвати можливість оцінювання стану ринку та конкурентного середовища за критерієм розташування точки ринкової рівноваги, а також її переміщення до тих чи інших секторів ринку.

T_{pp1} – точка ринкової рівноваги (формування реальної ціни на ринку);

T_{pp2} – точка ринкової рівноваги на ринках з функціональною конкуренцією;

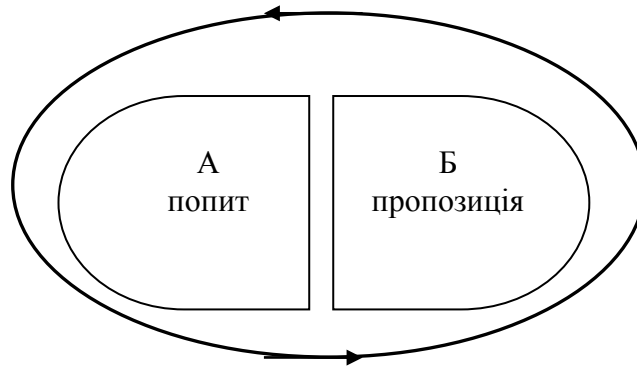
T_{pp3} – точка ринкової рівноваги на ринках з дисфункціональною конкуренцією (на прикладі українського ринку молочної продукції).

Рис. 2. Аналітична модель ринку молочної продукції в Україні за теорією ціноутворення А. Маршала

Джерело: інтерпретація [1]

Розглянемо теоретичні основи зазначених висновків.

Так, на нашу думку, слід повернутися до розгляду принципової моделі ринку в інтерпретації А. Сміта та Ж.-Б. Сея. Відповідно хрестоматійне відображення універсального ринку передбачає наявність 2 сторін - попиту і пропозиції (рис. 3). При цьому, за Ж.-Б. Сеєм [3], у разі відсутності зовнішнього впливу на ринок на ринку в силу його власного потенціалу самоналаштування встановлюватиметься певний баланс, що буде означати наступне: 1) формування механізму майже миттєвої реакції ринку на зміни кон'юнктури; 2) створення системи ефективного обігу грошової маси, за якої у споживачів завжди буде достатньо коштів для купівлі всього необхідного, а у бізнесу – завжди буде достатньо капіталу для вироблення такого необхідного; при цьому таке необхідне буде відповідати попиту у кількості та якості, а також динаміці попиту.

«Рівняння» ринку (І): $Б \text{ (баланс)} = Р_{зп} + ЕГ_о$,

де $Р_{зп}$ – майже миттєве реагування на зміни попиту; $ЕГ_о$ – ефективний грошовий обіг (умова достатності грошової маси для попиту і пропозиції).

Рис. 3. Інтерпретація ринку за моделлю вільного ринку Ж.Б.Сея

Джерело: авторська інтерпретація робіт [1-3]

Звідси ключова політекономічна теза будувалася на концепті «балансу ринку» як критерію оптимальності стану останнього, що формулювалося на основі вище викладених передумов (див. рівняння ринку (І) на рис. 3).

Модель Ж.-Б. Сея, як вже згадувалося, була побудована на припущенні про наявність вільної конкуренції. На спростуванні цього, як відзначалося, було побудовано кейнсіанство і теорія недосконалої конкуренції. Тому більш адекватна модель ринку повинна передбачати відсутність останньої та визнання наявності – як аналога – недосконалого конкурентного середовища монополістичного типу, що було доведено у роботах [4-5]. Також, як відомо, Д. Кейнсом було доведено [6] наявність об'єктивних та суб'єктивних передумов для спростування факту наявності у вільного ринку такої характеристики як ефективний грошовий обіг в силу т.з. «психологічного закону», що порушує такий обіг і баланс і принципово обумовлює необхідність регуляцій з метою стимулювання попиту.

Проте і це не є повним переліком уточнення параметрів реально функціонуючого ринку. Так, є всі підстави, як вважаємо, стверджувати, що розгляд ринку як системи з двох елементів «попит – пропозиція» не надає і не може надавати адекватного опису механізму функціонування ринку. Більш об'єктивним представляється аналіз останнього через опис моделі відносин, що реалізуються у полі інтересів, їхнього перетинання, суперечливості, конфліктності з боку економічних агентів, які згруповані у відповідні групи агентів-учасників ринкових відносин.

Розуміння цього явища надає опис теорії агентських відносин, представлений, наприклад, у роботі [16]. До цього слід додати наявність особливостей інституціонального змісту – в першу чергу факт опортуністичної поведінки його учасників. Цей фактор слід розглядати як ефект неочікуваної поведінки агентів, що найчастіше проявляється у бажанні отримати особисту вигоду за рахунок інших агентів. Детальний опис зазначеного явища представлено зокрема у роботі [17]. Слід особливо

зазначити, що класичною і неокласичною теорією, а також теорією недосконалої конкуренції фактор опортуністичної діяльності не розглядався в силу того, що зазначеними теоріями було прийнято за аксіому принцип раціональної поведінки суб'єктів. Опортунізм може розглядатися, очевидно, як постулат інституціональної теорії в її агентському варіанті. Звідси привнесення змісту даного концепту до теорії недосконалої конкуренції має безпосередню методологічну оригінальність.

Наприклад, яскравим прикладом опортунізму на вітчизняному ринку молочної продукції є поведінка споживачів, які сильні купувати менш якісну продукцію за меншими цінами, тим самим спотворюючи стимули до зростання якості виробленої продукції з боку бізнесу. Щодо останнього, то у теорії маркетингу і на практиці достатньо поширеними є такі факти як виробництво псевдоякісної продукції, «паразитуючі бренди», квазіконкурентні форми організації бізнесу, демпінгові чи договірні ціни і т.д. За цим умов опортунізм може бути безпосередній і надзвичайно дієвим економічним фактором ринку.

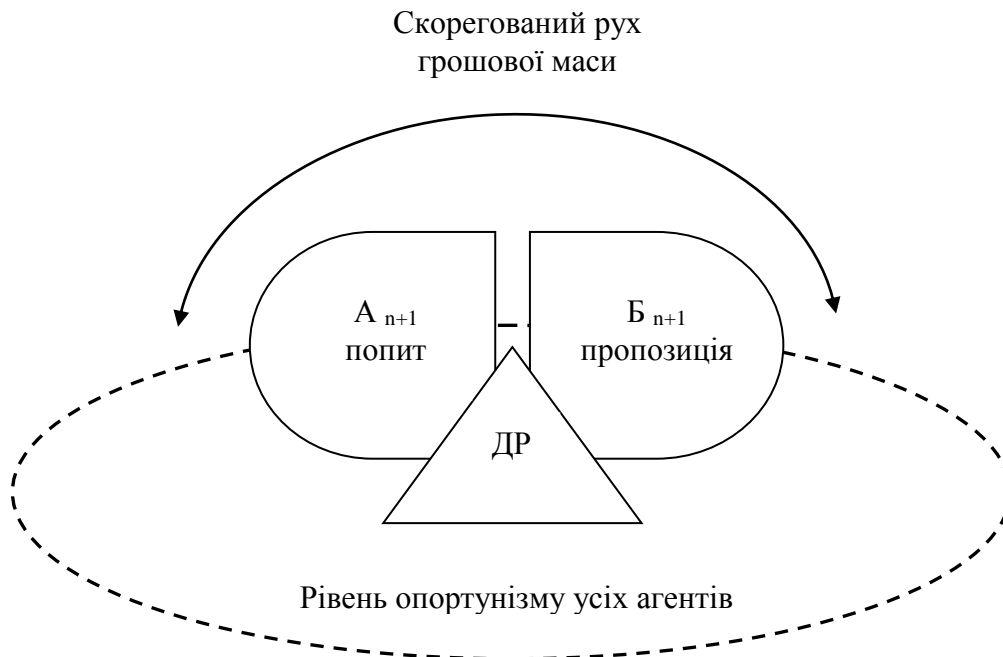
Така аналітична модель опису ринку представляє собою синтез теорій класичної політекономії, недосконалої конкуренції, кейнсіанства та інституціоналізму і дозволяє розглядати ринок у такій графічній інтерпретації (рис. 4).

За цим варіантом маємо 2 рівняння (умовно – аналітичні моделі ринку). Згідно рівняння (II), оцінювання стану ринку слід здійснювати за ступенем його функціональності. Функціональність ринку, у свою чергу, представляє собою результативний показник від функціонального впливу наявного недосконалого конкурентного середовища. Такий вплив зумовлений на практиці дією таких факторів як особливості ринку, інституційні особливості даного середовища, характер регуляцій, політика та інші екстерналії.

Наступна формула – рівняння (III) – побудоване на групуванні економічних агентів – учасників ринкових відносин, виходячи із того, що дисфункції ринку обумовлені наявними конфліктами економічних інтересів.. Головним принципом подібного групування є наявність достатньо однорідних інтересів окремих груп агентів. Так, група A_{n+1} охоплює сукупність груп агентів сектору «попит»; очевидно, є сенс поділяти агентів цього сектору за рівним купівельної спроможності та відповідними мотивами, бо саме це визначає модель їхньої економічної поведінки насамперед щодо особливостей споживання. Зрозуміло, що подальшому групуванню у секторі «попит» повинно передувати відповідне маркетингове дослідження.

Сектор B_{n+1} представляє собою сукупність груп агентів сектору «пропозиція». Щодо аналізу ринку молочної продукції в Україні, то представляється обґрунтованим принциповий розподіл сектору на такі групи: 1) B_1 – виробники молока ($B_{1.1}$ – одноосібні господарства, $B_{1.2}$ – великотоварні господарства); 2) B_2 – переробники молока ($B_{2.1}$ – холдинги, $B_{2.2}$ – малі та середні підприємства не холдингового типу); 3) B_3 – мережа

реалізації (Б_{3.1} – фірмові магазини, Б_{3.2} – малі підприємства, Б_{3.3} – мережа супермаркетів).

«Рівняння» ринку (II): $C_{\text{функ}} = f[C_{\text{кс}}]$,

де $C_{\text{функ}}$ – стан функціональності ринку; $C_{\text{кс}}$ – стан конкурентного середовища; f – функціональний вплив інших факторів (особливостей ринку, інституційних відмінностей, державного регулювання та інших зовнішніх екстерналій і т.д.).

«Рівняння» ринку (III): $C_{\text{функ}} = f_{\text{р.о.п.}}(A_{n+1} + B_{n+1} + \text{ДР})$
 $\rightarrow \max \quad \rightarrow \min$

де A_{n+1} – групи агентів сектору «попит» (за рівним купівельної спроможності та відповідними мотивами);

B_{n+1} – групи агентів сектору «пропозиція» у т.ч. Б₁ – виробники молока (Б_{1.1} – одноосібні господарства, Б_{1.2} – великотоварні господарства), Б₂ – переробники молока (Б_{2.1} – холдинги, Б_{2.2} – малі та середні підприємства не холдингового типу), Б₃ – мережа реалізації (Б_{3.1} – фірмові магазини, Б_{3.2} – малі підприємства, Б_{3.3} – мережа супермаркетів)

Рис. 4. Інтерпретація українського ринку молочної продукції за моделлю основних ринкових теорій

Джерело: авторська інтерпретація робіт [1-6, 16-17]

При аналізуванні даного ринку було виділено також як окремий агент державне регулювання (ДР на рис. 4).

Наголошуємо також на тому, що рівняння (III) побудоване на тому, що оптимальний стан ринку означає досягнення найбільш можливого рівня його функціональності ($\rightarrow \max$). Така максимізація передбачає апріорі конструктивні взаємовідносини між всіма групами агентів, при чому ступінь

такої конструктивності може зазнавати більшого чи меншого негативного впливу через можливий опортунізм агентів. Звідси досягнення максимальної функціональності можливе за мінімізації рівня опортунізму (див. рис. 4).

Наш підхід означає, що наявність 2 рівнянь – (II) і (III) на рис. 4 – передбачає аналітично-математичну тотожність прaviх сторін рівнянь.

Слід зазначити, що аналізування різних ринків у різних умовах передбачатиме ідентифікацію різної сукупності агентів.

Вище зазначений аналітичний опис логічно вимагає наведення методики обрахунку сукупності оцінювальних показників на основі відповідної емпіричної бази даних.

Детальне аналізування ринку молочної продукції в Україні за аналітичною моделлю, представленою на рис. 4, передбачало відповідне групування основних груп агентів, а також опис детермінант очікуваної та реальної поведінки; при цьому співставлення двох останніх критеріїв свідчить про наявність та потужність опортунізму на ринку. Зазначене відображено у табл. 2.

Таблиця 2

**Опис моделі українського ринку молочної продукції
за критеріями авторського підходу**

Основні агенти ринку	Очікувана поведінка	Реальна поведінка	Опортуністична складова	Обсяги доданої вартості	Економічна влада
А _(споживачі)	Споживання у відповідності до співвідношення «якість-ціна»	Споживання у відповідності до співвідношення «якість-ціна»	Середня	-	Незначна
Б _{1(виробники молока)}	Виробництво якісного молока за доступними цінами	Виробництво якісного молока за доступними цінами	Середня	Незначна	Незначна
Б _{2(переробка молока)}	Виробництво якісної продукції у необхідному асортименті за доступними цінами	Виробництво якісної продукції у необхідному асортименті за доступними цінами	Висока	Значна	Значна
Б _{3(мережа реалізації)}	Збут продукції високої якості за доступними цінами	Збут продукції високої якості за доступними цінами	Середня	Помірна	Незначна
Д _(держав)	Стимулювання виробництву якісної продукції за доступними цінами	Стимулювання виробництву якісної продукції за доступними цінами	Середня	Незначна	Помірна

Джерело: авторські дослідження

При цьому наведено у лінгвістичному вимірі авторські оцінки щодо потужності опортуністичної складової (шкала «висока – середня – низька»). Також представлено уявлення про те, якими групами агентів формується

частка доданої вартості (за шкалою «значна – помірна – незначна»), що розглядали як безпосередній індикатор економічної влади різних груп агентів (див. табл. 2).

Вважаємо, що встановлення рівня опортунізму груп агентів на ринку повинно мати також додаткову інтерпретацію стосовно того, якою є частка груп у створенні (привласненні) додаткової вартості у всьому ланцюгу ринкових економічних операцій на ринку конкретної групи товарів. Дана інформація свідчить про наявність економічних конфліктів між групами агентів, і це розглядається як методологічна основа ідентифікацій сутності наявних на даному ринку дисфункцій. Головним при цьому є те, що видозміна регулятивної політики на основі таких даних дозволить впливати на суть конфлікту/дисфункцій, тобто виконуватиме безпосередню місію обґрунтованого впливу на ринок.

Висновки

Коректне оцінювання стану ринку може бути здійсненим перш за все за аналізування стану наявної конкуренції. Саме це дозволить визначити ступінь функціональності/дисфункціональності конкурентного середовища та, звідси, і ринку в цілому. І саме це дозволить визначити регулятивні заходи у напрямку зміни дисфункціональності конкурентного середовища. Лише ці пріоритети можуть виправдати втручання у ринок. Методологією всього вище зазначеного є синтезоване використання інструментарію теорій недосконалої конкуренції, агентських відносин, інституціоналізму з використанням концепту детермінантної у певних випадках ролі опортунізму агентів на ринках. Обґрунтовано, що практично для всіх груп основних агентів вітчизняного ринку молочної продукції характерним є високий рівень опортуністичної діяльності, що до останнього часу залишалося мало вивченим у науковому та прикладному аспектах. Перспективи подальших досліджень полягають, на нашу думку, у науковому обґрунтуванні можливості практично здійснити інституційні зміни на даному та інших ринках із дисфункціональним конкурентним середовищем.

Список використаної літератури

1. Ядгаров Я. С. История экономических учений / Я. С. Ядгаров. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 230 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. - М.: Дело, 2000. – 540 с.
4. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. / Джоан Робинсон — М: Юрайт, 1986. – 450 с.
5. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости./ Э. Чемберлин. — М: Юрайт, 1996, - 650 с.
6. Кейнс Д. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей / Джон Мейнард Кейнс. – К.: Либідь, 1999. – 190 с.
7. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок. / Фридрих Хайек. – Челябинск: Социум, 2011. – 394 с.

8. Самуэльсон П. Экономика / Пол Самуэльсон, Вильям Нордхаус. – М.: Вильямс, 2008. – 1360 с.

9. Википедия - свободная энциклопедия/ Список лауреатов Нобелевской премии по экономике // [Электронный ресурс]: Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org>

10. Дідур С. В. Молочна галузь України: тенденції та перспективи розвитку. / С. В. Дідур, Д. Б. Лозовик // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. - Випуск 3/2012 (74). – 2012. - С. 148 – 151.

11. Згурська О. М. Стан та тенденції розвитку молочної промисловості в Україні / О. М. Згурська // ECONOMIC ANNALS-XXI. - 9-10(2)'2013. – 2013. – С. 29 – 32.

12. Комарницький І. М. Формування механізму організаційно-економічної підтримки молокопереробних підприємств, орієнтованих на експорт. / І. М. Комарницький, Г.В. Цар. // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2010. - № 2. - С. 155 – 159.

13. Рябенко А. Є. Система функціонування ринку молока України та шляхи його удосконалення / А. Є. Рябенко, О. Г. Радева // Економіка АПК. – 2010. - № 1 (17). – С. 170 -174

14. Статистичний щорічник України за 2013 р. – К.: Консультант, 2014. – 574 с.

15. Моніторинг розвитку ринку молока та молочних продуктів України / Спілка молочних підприємств України. За ред. Бутенко М.І. – V випуск. – К., 2010. – 100 с.

16. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер; ЦЭМИ РАН. – М.: Наука, 2004. – 240 с.

17. Мороз О.В., Семцов В.М., Кукель Г.С. Опортуністична діяльність в аграрному секторі України як конфліктоутворюючий фактор // Ефективна економіка. – 2014. – №10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.